

Jiří Horák

Aliance „trůnu a oltáře“ jako významný faktor procesu sekularizace a případ českých zemí 19. století

Disertační práce

Univerzita Palackého v Olomouci,

Filozofická fakulta, Katedra sociologie a andragogiky

Oponentský posudek

Doc. PhDr. Jan Váně, Ph.D.

Autor, Jiří Horák, si ve své práci klade jako hlavní cíl „přispět k objasnění nízké míry katolické religiozity v České republice se zvláštním důrazem na společenské a politické konflikty, jež se odehrály v českých zemích 19. století“ (s. 7). K dosažení tohoto cíle se chce dostat rozбором teorií sekularizace, přičemž předpokládá, že získané poznatky využije pro analýzu jím stanoveného záměru. Proto se v první části práce nejdříve věnuje významným teoretikům sekularizace – Peter Berger, Thomas Luckman, Steve Bruce, Bryan Wilson, Pippa Norris atd. Medailonkovou formou představuje myšlenky jednotlivých autorů. Obdobně potom postupuje i v případě oponentů teorie sekularizace a kritiků sekularizační teze. Zde využívá argumenty autorů jako jsou José Casanova, Rodney Stark, David Martin, Grace Davie, včetně dalších významných badatelů na poli náboženství jako jsou Gill Kepel, René Rémond, Hugh McLeod. Tento postup v zásadě kopíruje to, co už v českém prostředí již detailně provedl Roman Vido (*Konec velkého vyprávění?*), na kterého Jiří Horák odkazuje s konstatováním, že „chci pak zdůraznit, že ve své práci nereflektuji celou diskusi týkající se sekularizační teze. Tuto práci již odvedl český sociolog náboženství Roman Vido.“ (s. 42) Rozumím tomu, že si autor potřeboval připravit výchozí pozici, kladu si ale otázku, proč jí věnoval téměř 1/2 textu s odkazem, že něco takového bylo již provedeno detailněji (Vido).

Autor tedy dospívá k závěru, že (a) příčiny sekularizace/dechristianizace v českých zemích tkví v historických událostech 19. století. Konkrétně je spojuje s osvícenstvím a reformami Josefa II, národními a liberálními hnutími. Tyto historické události potom detailně

rozebírá. Této části ještě předchází krátké uvedení do výzkumu (EVS 1999), který má autorovi posloužit jako empirický důkaz neplatnosti sekularizační teze. Tj. má posloužit jako empirický argument dokládající, že sekularizací jsou postiženy především tradiční církve. A data dokládající nízkou míru religiozity v Čechách oproti Moravě, autor využívá jako argument pro potvrzení své domněnky, že příčina je v 19. století. Autor výběr zvoleného výzkumu obhajuje odkazem na Grace Davie. Mám i zde jisté pochybnosti, proč (byť zaštitěn autoritou) se Jiří Horák zastavuje u výzkumu starého 14 let, obzvláště když ten mu neslouží k žádné jiné komparaci než jen k doložení stavu situace v zkoumaném období tj. v roce 1999.

Vzhledem k tomu, že předkládaná disertační práce se opírá o rigorózní práci (*Sekularizační teze, její revize a uplatnění na české země 19. století*), kterou jsem měl tu čest rovněž oponovat, vidím v první části pozitivní posuny. Jako je zakomponování myšlenek zejména P. Norrisové. Nadále ale platí moje námitka, a to, dokazovat, že sekularizační teze neplatí je po mém soudu „vlamování se“ do otevřených dveří.

Badatelský přínos – ze strany autora k zkoumané problematice – tak představuje až druhá část předkládané práce, kdy autor obrací svou pozornost k analýze společenských a politických podmínek, které měly spoluurčovat pokles religiozity v českém prostředí. K tomu využívá koncepci *path dependence*, což považuji za velmi rozumné a věcně správné. Jiří Horák se domnívá, že oněmi klíčovými okamžiky, které rozhodují o nastoupení cesty/dějinného směřování společnosti v daném případě národa určitým směrem ztělesňují fenomény 19. století, jimiž jsou nástup národního, ale i liberálního a dělnického hnutí, jež se konstituovaly v prostředí, jemuž dominovala doktrína katolické církve provázané s étosem habsburské monarchie. Jinak řečeno autor následuje mezi historiky standardně převládající tezi o alianci *trůnu a oltáře*, což je vydáváno za hlavní příčinu vzdoru a odklonu výše avizovaného hnutí od převládající religiozity (nejen).

Interpretace historických událostí a vývoje představovaných hnutí jsou věcně správná a dokazují autorovu obeznámenost s problematikou a hluboký vhled. Mám zde ale opět několik připomínek. Autor hned v úvodu konstatuje, že pro osvětlení nízké religiozity v Českých zemích nebere v potaz vliv německého etnika. Je sice právem každého badatele vymezit si výzkumné pole, ale takový krok musí být relevantně obhájen. Pouhé konstatování, že něco nebude dělat, něčemu se věnovat ho nezbavuje povinnosti tzv. důkazního břemene. Vynechání vlivu německého etnika, obzvláště je-li práce zaměřena na 19. století, v němž ignorování vzájemnou vlivu mezi oběma skupinami je prakticky nemožné má po mém soudu následující konsekvence.

Je to právě německé etnikum, které se ukazuje jako klíčové (jak ve 20. století – odsun Němců, kdy katolická církev přijde o milion věřících, ale především ztratí 1/3 kléru, coby klíčové síly nezbytně pro zachování kontinuity náboženské reprodukce a socializace) tak zejména pro století devatenácté. Vliv německého prostředí, a autor to přeci jen v některých momentech své práce sám připouští, ovlivňuje jím zkoumaná hnutí a to jak z vnějšku, tak i z vnitřku.

Klíčový zlom v procesu formování moderní české národní identity představuje přijetí nacionálně-liberálních myšlenek. Tyto myšlenky se začínají v evropských zemích šířit v 1. polovině 19. století zejména díky hnutím označovaným jako „Mladá Evropa“. Tato hnutí byla silně ovlivněna některými myšlenkami německého romantismu. Autor rovněž zmiňuje Bismarkův tzv. *Kulturkampf* a správně poukazuje na to, že v jeho rámci došlo k významnému, státem organizovanému snižování veřejné role katolické církve, ale důležité je, že *Kulturkampf* mnohdy přerůstal v antikatolickou hysterii (např. Hnutí Los von Rom – vzniklo v okruhu nacionálního politika Georga von Schönerera a vyzívalo katolické Němce, aby přestoupili k protestantismu. Myšlenky tohoto hnutí se na konci 19. a na začátku 20. století začaly šířit i do Rakouských zemí, což je patrné ještě v prvorepublikové atmosféře viz hesla typu „Pryč od Říma“.

Nejzásadnějším momentem vlivu německého elementu na „české prostředí“ je situace, kdy Mladočeši přebírají mnohé myšlenky od německých liberálů, kteří byli hlavními nositeli *Kulturkampfu* v Rakousku. Mladočeši převzali liberální protikatolickou polemiku a z ní odvozený antiklerikalismus a přidali národní rozměr. A právě v tomto kontextu vzniká vlivná myšlenka o protičeském charakteru katolicismu, která sehrála významnou úlohu při formování negativního postoje české veřejnosti nejdříve vůči katolické církvi a posléze vůči jakékoli formě institucionalizovaného náboženství.

Poslední otázku, kterou si kladu, je, jak přispěla redefinovaná sekularizační teze k hlavnímu cíli práce, vysvětlit nízkou míru religiozity v České republice? Autor sám, opíraje se o koncepci *path dependence* dokazuje, jak se proměňoval svět idejí v 19. století a jak postupně docházelo k přenastavení myšlenkových rámců. A nedílnou součástí těchto rámců byla i sekularizační teze. Jak její zpochybnění na konci 20. století vyvrací její akceptaci v století devatenáctém? Autor se rovněž vyhnul vysvětlení, jak se interagovala jím zkoumaná hnutí mezi sebou. Takto to vypadá, jako kdyby se jednalo o tři hnutí bez vzájemné propustnosti a důsledků z toho plynoucích.

Z formálního hlediska mám tři připomínky. Chápu, že v době „honu na plagiátory“ je každý autor až paranoidní, aby nebyl nařčen z opisování či nepřiznání myšlenek někoho jiného. Výsledkem je pak ale druhý extrém. Že nad každou větou je odkaz k nějakému dílu,

kde už to bylo kdysi zmíněno, nebo se tím někdo, byť vzdáleně, zabýval. Autor z opatrnosti – což mu nijak nezazlívám – volí druhou strategii psaní. Výsledkem je ale pak komplikovaně čitelný text s poznámkami v počtu přes 550.

Závěrem bych rád konstatoval následující. Autor prokázal, že zkoumané problematice rozumí a má schopnost zvolené téma relevantně uchopit a zpracovat. Z formálního hlediska práce splňuje nároky kladené na disertační práci.

Práci doporučuji k obhajobě.

Několik otázek pro autora:

- (1) Jak přispěla redefinovaná sekularizační teze k hlavnímu cíli práce, vysvětlit nízkou míru religiozity v České republice?
- (2) Mohl by autor přiblížit, zda a jak docházelo k ovlivňování mezi zkoumanými hnutími a jaký to mělo dopad na jejich proměnu postojů k problematice náboženství/religiozity?
- (3) Mohl by autor vysvětlit, proč se rozhodl nezabývat německým vlivem na pokles/zachování katolické religiozity?

21. 5. 2014

Doc. PhDr. Jan Váně, Ph.D

